

Az Ördög Aradon

A vígjáték szerzője, Molnár Ferenc 135 éve, 1878. január 12-én született Budapesten, de vannak némi aradi gyökerei is. Édesanyja, Walfiss Jozefa aradi származású, az író nagyszülei Aradon éltek, az alig ötéves kisiú ide címezte első „művét”, egy levelet (igaz apai segítséggel) az éppen aradi látogatáson lévő édesanyjának. Édesapja, Neumann Mór jó nevű és jó módú orvos volt, aki szép jövőt tervezett a fiának, minden lehetőséget megadott neki a tanuláshoz. A fiatal Molnár (nevét első írásainak megjelenése idején magyarosította) Genfben és Budapesten tanul jogot, de írói ambíciói hamar jelentkeztek. Még nincs 14 éves, mikor lapot „alapít”, a kézzel írott kiadványban ilyen fontos közlemények voltak: „nagyapa visszautazott Aradra.” Vagy „a lapterjesztő kanyarót kapott, ezért a szerkesztő hordja ki az újságot.”

1896-ban, 18 évesen már igazi újságíró, Vészi József felvette a Budapesti Naplóhoz, és hamarosan a fővárosi kultúrvilág vezető egyénisége lesz. Munkabírása elképesztő, több lap munkatársa, így szinte minden jelentősebb eseményen jelen kell lennie, a Vígszínház belső embere, mint műfordító, regényeket, elbeszéléseket ír és egy viszonylag sikeres színdarabot. 1906-ban megnősül, és 1907 márciusában született egyetlen leánya, Márta. (Az ő egyik gyermeke Sár-

közy Mátyás író, aki a családi iratok és egyéb emlékek birtokában számos művében dokumentum jelleggel örökítette meg nagyapja alakját.)

1907 igen jelentős Molnár Ferenc életében. Ebben az esztendőben jelentette meg könyv alakban *A Pál utcai fiúkat*, amely a világ egyik népszerű ifjúsági regénye lett. A megállapítás nem túlzás, a művet 14 nyelvre fordították le, Olaszországban ez volt a legismertebb más nyelvből fordított regény. Többször filmesítették meg, és nemcsak a magyarok. Az olasz változat 1934-ben a Venecei Filmfesztiválon díjat nyert, Fábri Zoltán népszerű filmje pedig 1968-ban magyar-amerikai koprodukcióban készült.

Ebben az esztendőben, 1907-ben íródott, és április 10-én a Vígszínház be is mutatta a később ugyancsak világhírűvé vált vígjátékát, *Az ördögöt*. Az alkotóelemek nem voltak újak ebben a darabban – írja Hegedűs Géza –, de ahogy Molnár ezeket „keverte”, az egészen eredeti és mámorítóan újszerű volt. A központi alak, az ördög már más művekben is szerepelt, de nála az emberi természet mélyén lappangó ösztönt személyesítette meg, a tudat alatti világ Freud által terjesztett rejtélyei ekkorra már eljutottak Magyarországra. Leginkább izgató és eredeti azonban az volt benne, hogy a törvénytelen szerelmet úgy dicsőíti, hogy a „jól nevelt” hölgyeknek és uraknak nem kellett rajta felháborodni. Mindez legfőképp azért hatott, mert *Az ördög* párbeszédei sziporkázóak voltak, a tökéletesen megírt és pontosan adagolt dialógusok teszik annyira sikeressé a későbbi darabjait is.

A Radnóti Színház műsorfüzete 2002-ben így ír a darabról: „*A huszonkilenc éves Molnár Ferencnek, a már ismert hírlapírónak, de teljesen kezdő drámaszerzőnek (egy bemutatott darabbal a háta mögött) az a frivol gondolata támadt, hogy Goethe Faustjának Mephistóját frakkba öltöztetni, és belehelyezni a huszadik századi untilig ismert férj-feleség-házibarát szerelmi háromszögbe, egy úgynevezett társasági vígjáték közepébe (...). Fondorlatos trükkökkel, erős*

élet- és emberismeretével, emberien gyilkos humorával összehoz egy régi szerelmespárt, szétválaszt hazugságon alapuló kapcsolatokat, zűrzavart okoz, és rendet teremt (...). Molnár ördöge nem túlvilági figura, inkább– ahogy Molnár fogalmaz–, amolyan „ördög bácsi”, de amit levezényel, az kellemesen izgalmas, kellően mulatságos, és néha fölöttébb ismerős. És mielőtt továbbmenne egy másik történetbe rendet-rendetlenséget csinálni, még körülnéz, és azt mondja: „Voilà.” (A zárókép, ahol és ahogy ez a francia mondás elhangzik, annyira jó és modern, hogy sokak szerint akár Pirandello is írhatta volna.)

A darab, címszerepben **Hegedűs Gyulával**, akinek az alakjára formálta a szerző az Ördögöt, hihetetlen siker lett, nem volt eddig még egy olyan darabja a Vígszínháznak, amit annyiszor játszottak telt ház előtt, mint ezt.

Ez a vígjáték indította el Molnárt a világsiker felé is. 1907-ben jött Budapestre társulatával (már sokadszorra) a híres olasz színész, Ermete Zacconi, aki a Vígszínházban megnézte az *Ördögöt*, és egyenesen beleszeretett a címszerepbe. A darabot lefordította, és 1908-ban a társulata már ezzel turnézott Torinóban. Ezután az olasz városok mellett bemutatták Bécsben, Berlinben, New Yorkban, később többen is megfilmesítették. (Jellemző a korra, hogy a magyar miniszterelnök először a bécsi bemutatón látta a vígjátékot. Bécs volt a magyar beérkezés szentesítése.)

Kevés magyar drámaíró ért el olyan sikereket külföldön, mint amelyet ő a 20. század tízes-húszas éveinek Európájában, majd a század második évtizedének Amerikájában. Molnár egy 1921-es interjúban arról számol be, hogy *Az ördögöt* csak Amerikában egyszerre négy társulat mutatta be, összesen 364 amerikai, 200 német, 43 olasz és 32 magyar színpadon játszották 14 év alatt.

A darabot persze a különböző nemzetiségű színházak a saját ízlésük szerint alakították. Az *Ördög* sajátosan magyar vonásairól maga Molnár Ferenc számol be: A bécsi rendezőnek (Hertzka úrnak) nem tetszett az a jelenet, mikor a hősnő egy korty tokai bort kér, mert az osztrák úriasszony nem iszik bort, pezsgőt iszik, likórt iszik, de nem bort. *„Ez ordináre dolog, ezen a bécsi publikum megütközik.”* És Molnár hiába bizonygatta, hogy a magyaroknál illik a nőknek bort inni, úgy is hívják az italt, hogy „konty alá való”, a mondatot a rendező kivette a darabból. Berlinben „a színházi pápa”, Otto Brahm azt találta komikusnak, hogy egy festő (aki ott nem úri ember), annyira érzékeny, hogy párbajt provokál. Kérem – mondta Molnár – nálunk egy festő is párbajozik. Maguknál, az lehet – válaszolt a rendező –, de nálunk az ilyen nevetséges, és kihúzta a jelenetet. Londonban a história a revolverrel maradt ki. Mert Londonban lehetetlen, hogy egy finom frakkos úr revolvvert húz ki a zsebéből. A londoni közönség megbotránkozna ezen, itt egy úriembernek legfeljebb törös botja van.

Az 1907-es áprilisi ősbemutató után nem sokkal, május 6-án, *Az ördög* Aradon is színpadra került. A közönségnek itt is tetszett, telt házakkal adták. A kritikus, Farkas Ferenc azonban goethei mértékkel mér, és az igazi nagy problémák felvetését hiányolja: *„Molnár a lélek legrejtettebb mélységeit kutatja, a kifürkészhetetlen tengert akarja festeni az ördög segítségével, de a vihart csak egy dézsa vízben ábrázolta, ahelyett, hogy bűvárharangba ülve leszállna a mélységekbe, egy cm mélyre ereszkedett alá, és mit kezdjen az ördög a dézsa víz kereteivel?”* Elismeri, hogy a darab hatásos, de címszereplőt nem fogadja el az ösztönök szimbolikus alakjának, így nem érti, minek kell egy túlvilági nagyhatalom ahhoz, hogy a két fiatal szerelme „beteljesedjék”, még akkor is, ha a nő férjes asszony. (Véleményével nem állt egyedül.) Ez a gondolat irányítja a színesek játékának megítélésében is. Az asz-szonyt, Jolánt alakító Novák Irén és a hódítót, a festőt megszemélyesítő Delli Lajos azért nem tetszett neki, mert *„ahelyett, hogy enyhítették volna a szerző tévedését, még el is túlozták: nem a*

vérük hajszolta őket egymás karjaiba, hanem az ördög praktikái.” A rendezést és a többi szereplőt dicséri: „A címszerepre aligha találhattak volna egyéniségében illőbb alakot, mint Szendrey, aki bravúros közvetlenséggel formálta meg az Ördögöt.(...) Igazi jó alak a modell (Körösi Juci) és a szerelmes úrilány (Harmath Józsa), a férj jelentéktelen alakját Várnay Jenő. formálta meg. A különös levegőjű újdonságot a közönség lelkesen fogadta.”(kritika 1907. május 7.)

A bemutatót követően a vígjáték az aradi repertoár szinte állandó műsor-száma maradt, eljátszotta itt nem egyszer a címszerepet (még az 1914/15-ös évadban is) a Vígszínház „Ördöge”, Hegedűs Gyula is. Zilahy Gyula (aki ekkor a debreceni színház igazgatója) 1909 áprilisában a darab címszerepében Aradon ünnepli színi pályájának 25 éves jubileumát. Jó humorral, sok kedélyességgel alakította a figurát. A kritika szerint „*az ördögöt a jó fiú képébe bújtatta*”.

Az 1917/18-as évadban az ideszereződött remek színész, **Forgách Sándor** ebben mutatkozott be az aradi közönségnek, az 1934/35-ös szezonban ő is rendezte az előadást.

Molnárnak nem mind a 28 darabja remekmű, de közülük nemcsak *Az ördög* lett világsiker. *A testőrt*, *Az üvegcipőt*, *A hattyút*, *a Játék a kastélybant*, *a Liliomot* Európa összes nagy színházaiban játszották, ez utóbbiból New Yorkban *Carousel* (Körhinta) címmel musical készült.

(Miután a *Józsi* a két szótagos címmel megbukott, Molnár babonásan rágaskodott ahhoz, hogy darabjai címében legalább három szótag vagy három szó legyen)

Az író értékelése hazai körökben soha nem volt egyértelmű. Volt, aki a magyar színpad zseniális megújítójának, más a Kisfaludy–Szigligeti–Csiky–Bródy által megkezdett drámairodalmi út folytatójának nevezte, és volt, aki egyene-

sen „drámaíró iparosnak” tartotta. Az 1948-as fordulat után Magyarországon Losonczy Gézáék könyvindexe papírzúzdába küldte könyveinek nagy részét. 1952-ben az író halálát követő méltatásban az Utunkban Salamon László szerint „nemcsak a saját tehetségét árulta el, hanem a dolgozókat és a dolgozók hazáját is, amikor a pénz ördögének szolgálatába szegődött.” (Volt, aki még életében nevezte Molnárt „Csekkszírnek.”)

Molnár Ferencről nagyon nehéz tárgyilagosan írni – írta róla Hegedűs Géza – Molnár Ferencnek lelkes rajongói és dühödt ócsárlói vannak. Irodalmi alakja halála óta is az indulatok keresztüzében áll. Közben az egész magyar irodalomból ő a világszerte legismertebb nevű és művű író, és színházaink újra meg újra sikerek közepette újítyják fel vígjátékait.

Nem lett a haladás nagy szószólója, holott induláskor még erre is volt lehetősége. Nem lett a valóság nagy drámai kritikusa, holott tehetségénél fogva ez is lehetett volna. De olyan nagyszerű mulattatója és olyan mulatságos megbocsátó kritikusa volt annak a polgárságnak, amelynek erényeit és hibáit vállalta, hogy életműve tanulságos is, mulatságos is, néha gyönyörködtető azoknak is, akik a polgárok után következnek. *A Pál utcai fiúk* pedig rég bekerült a klaszszikus regényeink közé.

Piroska Katalin

Szövétnék, 2013. február

Könyvészet:

Hegedűs Géza, Molnár Ferenc. MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár)

Sárközi Mátyás: Színház az egész világ. Bp., 1995.

Kárpáti Tünde, Molnár Ferenc drámáinak fogadtatás-történetéből. Új forrás, 2003. 4. sz.

Az Arad és Vidéke illetve az Aradi Közlöny lapszámai